

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-78-10>

УДК 338.2:334.012.6:323.326(477)

Ватченко О.Б.

кандидат економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

Шаранов Р.С.

аспірант,
Університет митної справи та фінансів

Vatchenko Oleksandra, Sharanov Roman

University of Customs and Finance

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

THE CURRENT STATE AND PROBLEMS OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE

Аналіз підприємницької діяльності в Україні показав, що кількість малих та середніх суб'єктів підприємства становить понад 99,9% всіх суб'єктів, проте їх внесок в економіку країни набагато менший, ніж у великих суб'єктів господарювання. Значна кількість підприємств в Україні отримує збитки (34,8%) і найбільш збитковими є малі підприємства, в тому числі мікропідприємства. Проаналізовано регіональний розподіл підприємництва в Україні, визначені причини його нерівномірності. Виокремлені проблеми, що стримують розвиток підприємництва, а саме: наслідки пандемії, несприятливий інвестиційний клімат, проблема складності та невизначеності законодавства, корупція, відсутність стратегії розвитку підприємств реального сектору економіки (особливо промисловості), складність адміністрування податків, недостатня державна підтримка підприємництва, низька конкуренція та монополізація ринків, низький попит на товари, недостатність фінансових коштів для ведення підприємницької діяльності та слабка забезпеченість висококваліфікованим персоналом. Наголошено на домінуючій ролі держави у вирішенні проблем. Надано рекомендації по вирішенню зазначених проблем задля успішного розвитку підприємництва в Україні.

Ключові слова: підприємництво, великий бізнес, малий бізнес, середній бізнес, держава, корупція, конкуренція, проблеми, заходи.

The article analyzes entrepreneurship in Ukraine. The number of small and medium-sized business entities is more than 99.9% of all entities, but their contribution to the country's economy is much less than that of large business entities. A significant number of enterprises in Ukraine receive losses (34.8%) and the most unprofitable are small enterprises, including micro-enterprises. Among the enterprises that suffered the most losses in 2020 are enterprises operating in the areas of temporary accommodation and catering, arts, sports, entertainment and recreation, real estate transactions, transport, warehousing, postal and courier activities. The main reason for this result is a pandemic COVID-19. However, some businesses have been less vulnerable: the pharmaceutical and chemical industries, the information technology industries, the financial and healthcare industries. Analysis of the number of small and medium enterprises in Ukraine according to economic activity showed that small business is mainly in the service sector, which requires fast investment, does not require significant investment, has the ability to optimize taxation and it is relatively easy to start a business. The regional distribution of entrepreneurship in Ukraine is uneven; the reasons for its unevenness are historical development and urbanization. The problems hindering the development of entrepreneurship are: the consequences of a pandemic, an unfavorable investment climate, the problem of complexity and uncertainty of legislation, corruption, the lack of a strategy for the development of enterprises in the real sector of the economy (especially industry), the complexity of tax administration, insufficient state support for entrepreneurship, low competition and monopolization of markets, low demand for products, lack of funds for doing business and poor availability of highly qualified personnel. The role of the state is dominant in solving problems. Recommendations for solving problems will help in the successful development of entrepreneurship in Ukraine.

Key words: entrepreneurship, big business, small business, medium business, capital investment, government, corruption, competition, problems, events.

Постановка проблеми. Підприємництво забезпечує генерацію нових ідей, мобілізацію та ефективне використання ресурсів, організацію праці і виробничих процесів та створює нову додану вартість. Американський економіст австрійського походження Й. Шумпетер називав підприємництво «творчим руйнуванням»: нові ідеї витісняють з ринку вже існуючі, що призводить до руйнування підприємств, де на місці старих утворюються нові.

Відповідно до розмірів підприємств, масштабів їх діяльності, підприємництво поділяють на мале, середнє та велике. У ринковій економіці вони взаємодоповнюють один одного, що дозволяє оптимізувати весь цикл інноваційної взаємодії. Але в Україні розвиток підприємництва перебуває у складних соціально-економічних умовах. Таким чином, аналіз підприємництва в Україні дасть змогу виокремити проблеми та запропонувати заходи щодо подолання викликів сьогодення та покращення підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження підприємництва бере свій початок ще в XVII столітті. Вперше в науковий обіг поняття «підприємництво» ввів ірландсько-французький економіст Р. Кантільйон (1680–1734), що описав цей процес як особливу економічну функцію, важливою ознакою якої є ризик. Подальше дослідження підприємництва проводилося у роботах А. Сміта, Ж.Б. Сея, Д. Рікардо, К. Маркса. Найбільш повно охарактеризував та дослідив підприємництво на початку XX століття Й. Шумпетер, що вважав підприємцем людину, яка готова і здатна перетворити нову ідею або винахід в успішну інновацію. Вивчення цього питання проводили і представники австрійської економічної школи – К. Менгер, Л. фон Мізес, Ф. Хаєк. На початку XXI століття термін «підприємництво» було розширено і стало включати в себе специфічний менталітет, що призводить до підприємницької ініціативи, наприклад, у формі соціального підприємництва, політичного підприємництва або підприємництва знань.

За весь період незалежності вітчизняні науковці, зокрема З. Варналій, В. Воротін, О. Дикань, М. Кизим, О. Мазур, Л. Мельник, О. Поліщук, Г. Швець, Н. Швець та ін., вивчають зарубіжний досвід розвитку підприємництва, його державну підтримку та вплив на

економіку. Проте, з огляду на макроекономічну нестабільність української економіки та мінливість ринку, сектор бізнесу потребує постійного моніторингу, визначення актуальних проблем, заходів щодо їх подолання і перспектив розвитку.

Метою статті є проведення аналізу підприємницької діяльності в Україні задля визначення проблем та обґрунтування заходів щодо їх вирішення в сучасних економічних і політичних умовах

Виклад основного матеріалу. Підприємництво відіграє особливу роль в національному господарстві держави. У розвинутих країнах малі та середні підприємства забезпечують від 30% до 70% валового внутрішнього продукту та зайнятість близько 70% населення. В Україні великі суб'єкти господарювання виробляють 34% валового внутрішнього продукту, малі та середні – 55%, зокрема частка малого бізнесу становить тільки 16%. При цьому в Україні кількість підприємств більша чим в Європі, але їх ефективність в 10 разів нижча [1].

Великі підприємства формують галузі господарства, структуру економіки, розвивають регіони та визначають місце держави у світовій економіці. В Україні переважно великі підприємства формують реальний сектор економіки основу якого досі становлять галузі, орієнтовані на низькотехнологічні виробництва хоча саме цими підприємствами створюється понад третина валової доданої вартості економіки.

До найбільш прибуткових великих компаній України належать монополісти з видобутку та реалізації газу, виробництва електроенергії та управління магістральними електромережами, тобто держкомпаніям [2]. Із ТОП-200 найбільших компаній 34% доходу належить підприємствам енергетичного комплексу, ГМК – 20%, АПК – 16%, торгівлі 20%, транспорту – 5%, хімії – 2%, ІТ – 2%, і промисловості – 1%. Українська економіка перш за все орієнтована на сировину, а не на продукт з високою доданою вартістю. Критично низький відсоток промисловості свідчить про необхідність зміни промислової політики, яка зараз здійснюється на користь великих фінансово-промислових груп (ФПГ). Таким чином, монополізація галузей окремими ФПГ виключає фактор конкуренції, що призводить до деградації промислового сектору.

Загальна структура підприємництва в Україні у 2020 році наступна [3]: кількість середніх підприємств становить 18 тис., малих – 195,5 тис., з яких мікро — 189,9 тис. підприємств (у т.ч. серед них майже 160 тис. ФОП). Великих же підприємств всього 512 од., проте, як зазначалося, їх внесок в ВВП становить 34%.

У регіональному розрізі великих підприємств найбільше зосереджено у м. Київ (31,9%), Дніпропетровській (12,2%), Київській (7,1%) та Донецькій (5,8%) областях. Середні підприємства найбільш зосереджені у м. Київ (22,5%), Дніпропетровській (8,2%), Харківській (7,2%), Львівській (6,0%) та Київській (5,9%) областях. Малі підприємства – м. Київ (27,0%), Дніпропетровська (8,2%), Одеська (6,9%), Харківська (6,6%) та Київській областях (5,5%). Можна побачити, що окрім м. Києва, найбільша кількість усіх суб'єктів господарювання припадає на Дніпропетровську область.

На суб'єктів МСП припадає майже дві третини обсягів реалізації товарів та послуг в Україні (рис. 1) [3].

Найбільше реалізовано продукції із року в рік середніми підприємствами. В 2020 році ними було реалізовано 39,6% всієї продукції, великими 32,8%, малими – 27,6%. Для порівняння, у розвинених країнах частка реалізованої продукції малими підприємствами сягає близько 40%. Тим не менш, частка малого підприємництва у обсязі реалізованої продукції з кожним роком збільшується. Так, з 2014 по 2020 р. частка малого підприємництва в обсязі зросла на 5,6%. Таким чином, спостерігається своєрідний «парадокс»: обсяг реалізованої продукції великих та середніх підприємств, яких 1% від

загальної кількості, в 4 рази більший за обсяг реалізованої продукції малих підприємств, яких 99% всіх суб'єктів господарювання.

У регіональному розрізі обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання у 2020 році найбільший у м. Київ (40,3%), Дніпропетровській (10,5%), Київській (5,7%), Харківській (4,7%), Одеській (4,6%) та Львівській (4,6%) областях [3]. Таким чином, ми бачимо подібні результати: якщо не брати до розгляду м. Київ, то найбільша підприємницька активність припадає на такі регіони України – Київський, Дніпропетровський, Одеський та Харківський.

Такий розподіл та нерівність підприємницької активності регіонів за аналізованими показниками можна пояснити, по-перше, тим, що історичний розвиток економіки України не супроводжувався структурними змінами в регіонах, тобто коли зростали традиційні потужні промислові центри у стані стагнації залишалися регіони з більш низьким рівнем промислового потенціалу. По-друге, такий розподіл пов'язаний із рівнем урбанізації, а саме: регіони з високим рівнем урбанізації мають більш високу концентрацію підприємств і обсяг реалізованої продукції.

Останніми роками велика кількість підприємств в Україні отримує збитки. Зокрема за 3 квартали 2020 року питома вага збиткових підприємств в Україні становила 34,8%, в 2019 році – 26,0% [3]. Такий результат, перш за все, був зумовлений впливом пандемії COVID-19 на національну економіку.

Серед підприємств, які отримали найбільше збитку у 2020 році можна виділити підприєм-

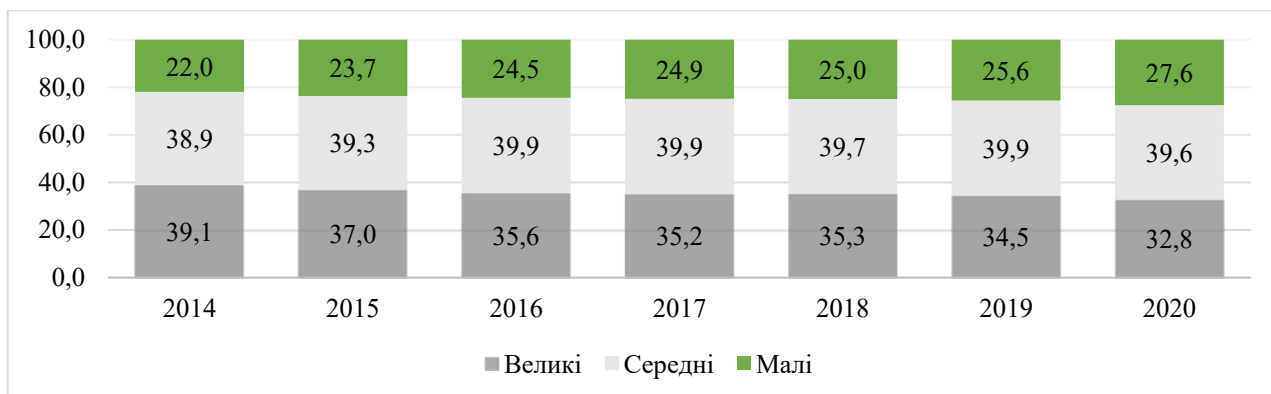

Рис. 1. Структура обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами підприємництва за 2014–2020 рр., %

ства, які працюють в сферах тимчасового розміщення й організації харчування (73,2%), мистецтві, спорту, розваг та відпочинку (63,3%), операцій з нерухомим майном (57,9%), транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (54,1%). Такий чином, у період пандемії, найбільше постраждав готельний, ресторанний та розважальний бізнес. Серед основних причин такого результату – локдаун, карантинні обмеження, відсутність іноземних туристів.

Разом з тим, деякі види бізнесу виявилися менш вразливими або навіть опинилися у вигащі – це фармацевтичне та хімічне виробництво, ІТ-сектор, фінансова сфера та сфера охорони

здоров'я. Наприклад, у 2019 році фінансова та страхова сфера була однією з найзбитковіших (32,9%), а в 2020 році відсоток збитку скоротився до 13,6%. З усіх сфер це єдина сфера діяльності, де найбільша кількість підприємств отримали прибутки під час пандемії.

Найбільш вразливими до факторів зовнішнього та внутрішнього середовища є саме мікропідприємства. В Україні у 2019 році мікропідприємств 96,9% всіх малих суб'єктів господарювання, 83,7% з яких ФОПи. На початок 2020 року кількість зареєстрованих ФОПів в Україні становила 1885,9 тис. осіб, що на 19,8 тис. більше, ніж на початок 2019 року [4]. Але, варто відмітити, що збільшення кіль-

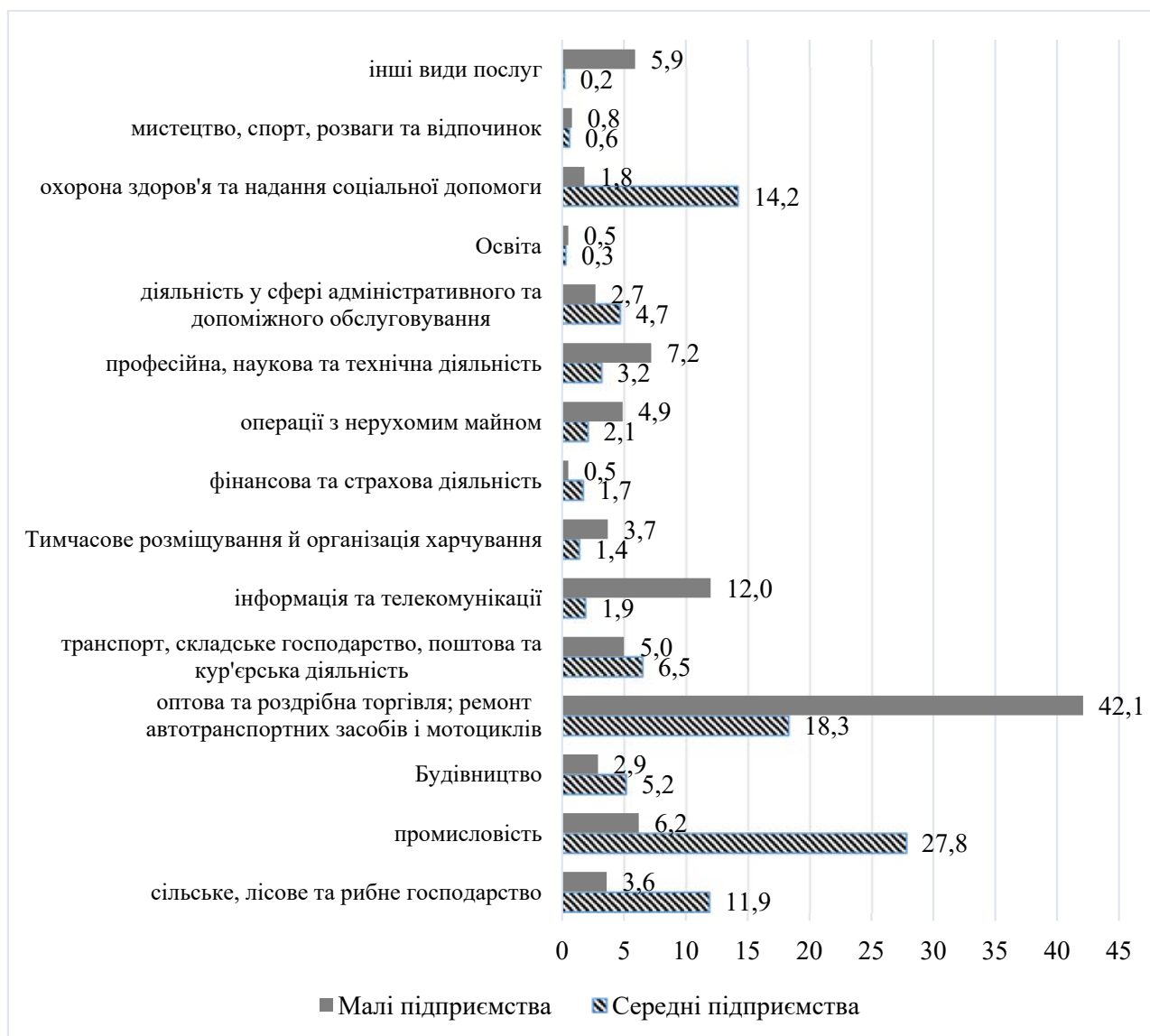

Рис. 2. Питома вага кількості малих та середніх підприємств в Україні за ВЕД у загальній їх кількості у 2020 р., %

кості ФОПів з кожним роком пов'язано також із поширеною практикою оптимізації податкового навантаження.

Аналіз кількості малих та середніх підприємств в Україні за ВЕД (рис. 2) [3] показав, що малий бізнес займає сектор переважно надання послуг, що пов'язано з швидким обігом коштів, не потребує значних інвестицій, має можливості для оптимізації оподаткування, тобто характеризується відносною простотою для започаткування підприємництва. Кількість малих підприємств переважає в таких сферах як оптова та роздрібна торгівля (42,1%), інформація та телекомунікація (12,0%) та професійна, наукова і технічна діяльність (7,2%). Середніх підприємств найбільше в таких сферах як промисловість (27,8%) і в оптовій та роздрібній торгівлі (18,3%), тобто спеціалізується на виробництві товарів, виконанні робіт (будівельна галузь) та в наданні послуг.

Наступним кроком є виділення проблем, що стримують розвиток підприємництва в Україні. Так, за результатами дослідження Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) у рамках Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України» «Індекс конкурентоспроможності міст 2021» [5], дослідження щодо змін у регуляторному середовищі в контексті МСП, проведеного програмою міжнародної технічної допомоги «Конкурентоспроможна економіка України» (USAID KEY) у 2019 році [6] та дослідження Інституту економічних досліджень та політичних консультацій «Щорічна оцінка ділового клімату 2016: Національний та регіональний виміри» [7] на основі проведеного опитування МСП було зазначено основні перешкоди для ведення бізнесу в Україні (рис. 3).

Вищезазначені дослідження були проведені за різними методологіями, тим не менш, якщо

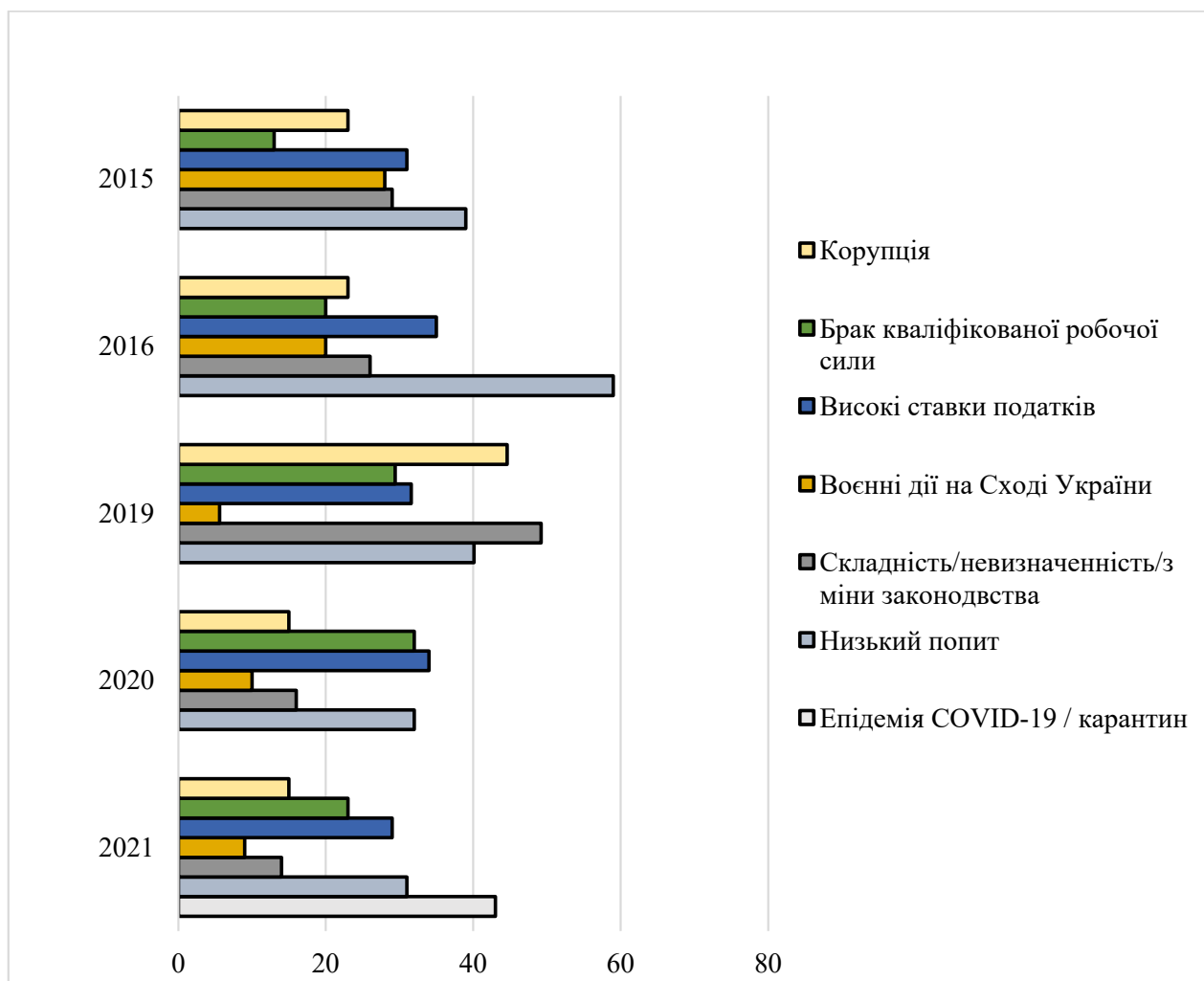

Рис. 3. Основні перешкоди для ведення бізнесу в Україні, %

зіставити результати, то можна побачити, що: найбільшими перешкодами МСП в 2016 році респондентами був зазначений низький попит (59%), в 2021 році цей показник знизився до 31%; війна на Сході України послідовно зменшила свій вплив на роботу МСП (в 2015 – 28%; 2016 – 20%; 2019 – 5,6%, 2020 – 10%, 2021 – 9%); проблема корупції істотно зросла майже у 2 рази і стала однією з головних перешкод у 2019 році (2015 – 23%; 2016 – 23%; 2019 – 44,6%), проте в 2020 році знизилася (2020 – 15%, 2021 – 15%.); проблема високих податкових ставок залишилася приблизно на тому ж місці (2015 – 26%; 2016 – 27%; 2019 – 31,6%, 2020 – 34%, 2021 – 29%); складність/невизначеність/зміни законодавства є найбільшою проблемою для МСП в 2019 році (2015 – 23%; 2016 – 26%; 2019 – 49,2%), проте з 2020 року зменшилася (2020 – 16%, 2021 – 14%). Найбільшою проблемою в 2021 році стала пандемія (43%).

Отже, дослідивши стан розвитку підприємництва в Україні, можна виокремити основні проблеми, що гальмують підприємництво в Україні:

1. Основною проблемою стала криза COVID-19, яка сильно вдарила по економіці всіх країн світу. Від запровадження жорсткого карантину в першу чергу постраждав малий та середній бізнес. Через карантинні обмеження підприємці не можуть діяти в тому обсязі, як раніше. Це, звичайно, веде до зниження сукупної пропозиції, що в свою чергу і до зниження попиту. Стимулюючі заходи, запроваджені у більшості країн світу з метою підтримки бізнес-середовища й населення країн, показують, що даний рівень сягає 10–25% ВВП. У той же час в Україні сформований фонд становив усього 1,5% [8].

2. Важливою проблемою є недостатня державна підтримка підприємництва. Уряд розробляє програми щодо здійснення заходів задля розвитку бізнесу, але все це залишається на папері. У 2020 році, в період карантину, пов'язаного з пандемією, держава запровадила підтримку МСП – це впровадження і подальше розширення програми «5–7–9%», підвищення мінімального рівня оплати праці, звільнення від ЄСВ для малого бізнесу, допомога підприємцям та найманим працівникам в розмірі 8 000 грн та інші заходи. Але, як зазначають самі підприємці, це все одно не покриває втрати від каран-

тинних обмежень, діє тільки в період карантину і недостатньо для підтримки розвитку бізнесу.

3. Неефективна промислова політика. Структура ВВП України за секторами економіки у 2019 році наступна: сільське господарство – 9,0%, промисловість – 22,6%, послуги – 54,4%. Внесок сектора промисловості до ВВП з кожним роком тільки скорочується. Україна має значний промисловий потенціал та природні ресурси, тому саме державі необхідно проводити активну промислову політику спрямовану на отримання продукції з більшою доданою вартістю.

4. Неприятливий інвестиційний клімат. Низький рівень інвестицій в економіці, зокрема капітальних пов'язаних із нестабільним політичним та економічним середовищем, відсутністю реформ і високим рівнем корупції.

5. Складність та невизначеність законодавства виступає однією з важливих проблем, що ускладнює розвиток підприємництва. Українське законодавство постійно змінюється та суперечить один одному, і підприємці мають постійно відслідковувати всі зміни, особливо щодо оподаткування, або наймати юристів, що несе додаткові витрати. Для багатьох підприємців це стає бар'єром при започаткуванні власної справи.

6. Високі ставки податків. Понад половину доходів підприємств вилучається у вигляді різноманітних податків та платежів, тому більшість підприємств приховують свої доходи, щоб платити менший податок або ведуть подвійну бухгалтерію. Неефективна податкова система в Україні призводить до росту тіньової економіки (на 2020 рік рівень тіньової економіки становить 31% від ВВП [9]).

7. Корупція. За даними дослідження Transparency International [10], за індексом сприйняття корупції в 2020 році Україна посіла 117 місце із 179 і набрала лише 33 із 100 балів, поряд з такими країнами як Непал, Замбія, Єгипет, Молдова. За цим рейтингом, починаючи з 2012 року, Україна піднялася тільки на 7 позицій, що говорить про те, що урядові структури використовують неефективну політику в боротьбі з корупцією.

8. Проблема недостатності власних коштів для фінансування своєї діяльності. Підприємці можуть використовувати як самофінансування (амортизація, прибуток), так і залучати ресурси

з інших джерел. Проте, щоб мати можливість генерувати власний капітал, підприємець повинен максимально збільшити свій прибуток, що на тлі економічної ситуації, особливо для МСП, дуже важко, а вартість банківського кредитування в Україні достатньо висока – ставки за банківськими кредитами для МСП сягають 17–19%. Тим не менш, в Україні у 2020 році, в зв'язку з пандемією була введена Державна кредитна програма «5–7–9%», яка має спростити малим підприємцям доступ до банківського кредитування. Також одними із джерел фінансування, який представники МСП часто ігнорують, є лізинг, що використовується як альтернатива банківському кредитуванню, та ще набувають популярності нові форми фінансування, зокрема краудфандинг та краудлендинг.

9. Низька конкуренція. Сьогодні в Україні великий бізнес монополізує найбільш прибуткові ринки, тим самим витісняє малий та середній. Формуванню конкурентного середовища та виходу малих підприємств на ринок перешкоджають обмежений доступ до ресурсів та високі транзакційні витрати. Крім того, під час

пандемії багато МСП вимушені були припинити свою діяльність та піти з ринку, що тільки зміцнило позиції великого бізнесу.

10. Низький попит на товари. Ця проблема пов'язана як із зниженням платоспроможності населення на фоні кризи, так і низьким рівнем конкурентоспроможності продукції самих суб'єктів господарювання. Підвищення конкурентоспроможності продукції можна досягти за допомогою впровадження інновацій, вдосконалення технологій та якості продукції, швидкого реагування на вимоги споживача.

11. Перед МСП також стоїть гостро проблема слабкої забезпеченості висококваліфікованим персоналом через те, що такі спеціалісти потребують високої оплати праці та кар'єрного зростання, що не завжди може бути реалізовано на МСП. Тим не менш, зараз, під час коронавірусної кризи, коли багато підприємств скорочують свій персонал, для підприємців це гарний шанс знайти кваліфікованого працівника.

Заходи вирішення зазначених проблем підприємництва та відповідальних суб'єктів наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Заходи вирішення проблем підприємництва в Україні

Проблема	Відповідальний суб'єкт	Заходи вирішення проблеми
1	2	3
1. Пандемія	Держава	Запровадження підтримки бізнесу в період карантину: податкові канікули, допомога в отриманні кредитів, компенсація кредитів тощо.
2. Недостатня державна підтримка підприємництва	Держава	Запровадження фінансової підтримки бізнесу (податкові пільги, субсидії, дотації, гранти, вигідні умови кредитування тощо), професійної підготовки підприємницьких кадрів, створення підприємницької інфраструктури, стимулювання створення нових інноваційних підприємств у різних галузях.
3. Неєфективна промислова політика	Держава	Розвиток підприємств реального сектору економіки, запровадження стимулювання виробників-експортерів, налагодження зовнішньоекономічних зв'язків, розвиток інноваційної діяльності.
4. Несприятливий інвестиційний клімат	Держава	Проведення реформ: судової (для захисту прав інвесторів), податкової (для зменшення економічного тиску), земельної; проведення прозорої малої та великої приватизації; забезпечення ефективності та прозорості державно-приватного партнерства (концесії, спільна діяльність, угоди про розподіл продукції тощо); проведення політики стимулювання нарощення обсягів капітальних інвестицій.
5. Складність та невизначеність законодавства	Держава	Формування чіткої та зрозумілої бази законодавчо-адміністративної системи, стабільність законодавчої бази.

1	2	3
6. Високі ставки податків	Держава	Зниження податків, особливо прямих на доходи громадян. Необхідно знижувати саме ті податки, від яких масово ухиляються, а замінювати тими податками, від яких важко ухилитися, наприклад, єдиним податком, податком на землю та на інше нерухоме майно.
7. Корупція	Держава	Запровадження жорсткої кримінальної відповідальності, проведення посиленого контролю за діяльністю урядовців, створення ефективної системи зворотного зв'язку з метою інформування відповідних структур про корупційні вчинки, прозорість у витратах державних структур.
8. Недостатність фінансових коштів для ведення підприємницької діяльності	Держава, кредитні організації, комерційні банки	Запровадження державної підтримки розвитку факторингової та лізингової діяльності, полегшення доступу до фінансових ресурсів шляхом зниження облікової ставки НБУ, вдосконалення та поширення механізмів гарантування кредитів, спрощення порядку надання кредитів, зменшення відсотків за користування кредитами, збільшення строку користування кредитами.
9. Низька конкуренція, монополізація ринків	Держава	Удосконалення та посилення контролю за виконанням антимонопольного законодавства, стимулювання і проведення політики підтримки МСП шляхом зниження бар'єрів входу підприємств ринку, підтримання вітчизняного виробника шляхом протекціоністської політики щодо імпортованих товарів.
10. Низький попит на товари	Держава, суб'єкти підприємництва	Підвищення рівня доходів населення з боку держави; впровадження інновацій, вдосконалення технологій та якості продукції, швидкого реагування на вимоги споживача з боку суб'єктів підприємництва
11. Слабка забезпеченість висококваліфікованим персоналом на МСП	Держава, суб'єкти підприємництва	Створення державою центрів професійної підготовки персоналу, підвищення компетенцій працівників шляхом проходження курсів, тренінгів, виставок.

Таким чином, роль держава у вирішенні проблем є домінуючою. Зазначені шляхи вирішення допоможуть підприємству в Україні вийти на новий рівень, що покращить економіку країни та підвищить рівень добробуту населення.

Висновки. Основною причиною різкого погіршення результатів підприємницької діяльності в 2020 році стала пандемія, яку називають найгіршою економічною кризою з часів Великої депресії. Представників бізнесу турбує проблема складності та невизначеності законодавства, корупція, несприятливий інвестиційний клімат, проблема складності адміністрування податків та проблема в отриманні

коштів для фінансування власної діяльності. Необхідно визначитися зі стратегією розвитку промислового сектору економіки і, для посилення, прийняти закон щодо промислової політики – запровадження переходу з економіки орієнтованої на низькотехнологічні виробництва на економіку п'ятого і шостого технологічного укладу. Отже, визначені проблеми є загальними в Україні, їх вирішення гарантує підприємству економічну та політичну стабільність, випуск високотехнологічної продукції, що в свою чергу, призведе до збільшення попиту і поліпшення ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Список літератури:

1. Малий та середній бізнес в Україні дає 55% ВВП. УНІАН : веб-сайт. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10596576-malyi-ta-seredniy-biznes-v-ukrajini-daye-55-vvp-kabmin.html> (дата звернення: 15.11.2021).
2. 200 найбільших компаній України 2019 року. Бізнес цензор : веб-сайт. URL: https://biz.censor.net/resonance/3218608/200_nayiblishih_kompaniy_ukrains_2019_roku (дата звернення: 15.11.2021).
3. Державна служба статистики України. Київ, 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2021).

4. Державна податкова служба України. Київ, 2021 URL: <https://www.tax.gov.ua/media-tsentr/novini/407585.html> (дата звернення: 15.11.2021).
5. Індекс конкурентоспроможності міст України 2021. *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій* : веб-сайт. URL: http://www.ier.com.ua/ua/mci/index_2021 (дата звернення: 15.11.2021).
6. Великі проблеми малого бізнесу. *Рада бізнес-омбудсмена* : веб-сайт. URL: <https://boi.org.ua/publications/systemicreports/1271-sistemnij-zv-t-velik-problemi-malogo-b-znesu/> (дата звернення: 15.11.2021).
7. Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016 рік. *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій* : веб-сайт. URL: http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/ABCA?pid=5789&fbclid=IwAR0OosBgk (дата звернення: 15.11.2021).
8. S. Simak, Yu. Davydiuk, N. Burdeina, M. Budiaiev, O. Taran, K. Ingram. Comprehensive assessment of the economic consequences of the COVID-19 pandemic. *Науковий вісник національного гірничого університету*. 2020. Vol. (6). P. 168–173. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-6/168> (дата звернення: 15.11.2021).
9. Рівень тіньової економіки в Україні перевищив 30%. *Smida* : веб-сайт. URL: <https://smida.gov.ua/news/allnews/riventinovoiekonomikivukrainiperevisiv30> (дата звернення: 15.11.2021).
10. Corruption perceptions index. *Transparency International*. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/ukr> (дата звернення: 15.11.2021).

References:

1. Small and medium business in Ukraine gives 55% of GDP. Available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/10596576-maliy-ta-seredniy-biznes-v-ukrajini-daye-55-vvp-kabmin.html> (accessed 15 November 2021).
2. The 200 largest companies of Ukraine in 2019. Available at: https://biz.censor.net/resonance/3218608/200_nayiblshih_kompaniy_ukrani_2019_roku (accessed 15 November 2021).
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukraini [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 15 November 2021).
4. Derzhavna podatкова sluzhba Ukrainy [State Tax Service of Ukraine]. Available at: <https://www.tax.gov.ua/media-tsentr/novini/407585.html> (accessed 15 November 2021).
5. Competitiveness Index of Ukrainian Cities 2021. Available at: http://www.ier.com.ua/ua/mci/index_2021 (accessed 15 November 2021).
6. Big problems of small business. Available at: <https://boi.org.ua/publications/systemicreports/1271-sistemnij-zv-t-velik-problemi-malogo-b-znesu/> (accessed 15 November 2021).
7. Annual assessment of the business climate in Ukraine: 2016. Available at: http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/ABCA?pid=5789&fbclid=IwAR0OosBgk (accessed 15 November 2021).
8. S. Simak, Yu. Davydiuk, N. Burdeina, M. Budiaiev, O. Taran, K. Ingram (2020). Comprehensive assessment of the economic consequences of the COVID-19 pandemic. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, (6), 168–173. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-6/168> (accessed 15 November 2021).
9. The level of the shadow economy in Ukraine has exceeded 30%. Available at: <https://smida.gov.ua/news/allnews/riventinovoiekonomikivukrainiperevisiv30> (accessed 15 November 2021).
10. Corruption perceptions index. Available at: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/ukr> (accessed 15 November 2021).